

А.К. Ахметбекова* , **А.Б. Жиекбаева** , **Ж.Р. Сейтметова**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: aaxbota@gmail.com

АРАБ МӘТІНДЕРІН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУДАҒЫ «АЛЫП ТАСТАУ» ТӘСІЛІН ҚОЛДАНУ АСПЕКТІЛЕРІ

Аударматану ғылымында түпнұсқа мәтінді тәржімеде барынша сәйкестендіру нәтижесіне жету үшін төрт трансформациялық түрі негізделген. Солардың ішінде «алып тастау» тәсілі аудармашының жоғары біліктілігін қажетсінеді.

Аударма интерпретациялық, шығармашылық үдеріс болғандықтан, оның сапасын және аудармашы біліктілігін өлшеу межелерін нақты көрсету мүмкін емес. Сонымен қатар «алып тастау» тәсілінің қолданыс аспектілері әр тілдің өз ерекшеліктерімен айқындалады. Осыған орай, араб мәтінін қазақ тіліне тәржімелеуде «алып тастау» тәсілінің екі аспектісіне тоқталамыз: грамматикалық және лексикалық. Мақалада араб және қазақ грамматикалық сәйкессіздіктер қарастырыла келе, оларға қатысты «алып тастау» тәсілінің қолданысы талданады. Бұл талдау барысында бір тілдегі категорияның екінші тілде кездеспейтінін басшылыққа алып, «алып тастау» тәсілін автоматты түрде еш қолдануға болмайтынын және кейде тілдердегі грамматикалық категориялардың сәйкес келетініне қарамастан, контекст пен дискурста байланысты бұл тәсілдің қолданылатын жағдайлары анықталады. Лексикалық бірліктерге қатысты «алып тастау» тәсілін қолдану аудармашының тәжірибесіне және аударма тілінің узусын сақтау мүддесіне тікелей байланысты. Түпнұсқа мәтіннің (ТМ) ақпарат мәнін бұрмаламай, барынша сәйкестендіре жеткізуде және қабылдаушы жақтың тілдік нормасына нұқсан келтірмеуде ғана аудармашының біліктілігі айқындалады. Сондықтан бұл жұмыста ұсынылатын талдаулар аударма ісіндегі мамандарға тәжірибе мен біліктілікті арттыруға септігін тигізери сөзсіз.

Түйін сөздер: аударма, трансформация, «алып тастау» тәсілі, сәйкессіздік, узус, тілдік норма, араб тілі, грамматикалық категория.

A. Akhmetbekova*, A. Zhiembayeva, Zh. Seitmetova

Al-Farabi University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: aaxbota@gmail.com

Aspects of using the "omission" technique in translating Arabic texts into Kazakh

In the theory of translation, various transformations are justified in order to achieve the maximum result of the equivalence of the source text during translation. Among translation strategies, the "omission" technique requires the translator to be highly qualified. Moreover, the applied aspects of this technique are determined by the specifics of each language. In this regard, in the article, we focus on two aspects of the "omission" technique when translating an Arabic text into Kazakh: grammatical and lexical. The article considers the grammatical inconsistencies of the Arabic language and Kazakh language, it analyzes the use of the "omission" technique in the process of translation from Arabic into Kazakh. The article, examines the grammatical inconsistencies of the Arabic and Kazakh languages, and analyzes the use of the "omission" technique in the process of translation from Arabic into Kazakh. This analysis reveals that the "omission" technique is not used automatically, even when a certain topic in one language does not occur in the other, but can be used depending on the context and discourse, although the grammatical categories in the languages are the same. The use of the "omission" technique in relation to lexical units directly depends on the competence of the translator and their interest in preserving the norm of the target language. The qualification of a translator is determined by the fact that the essence of the information in the source text is not distorted, and corresponds to the original as much as possible and does not prejudice the language norm of the recipient.

Key words: translation, transformation, "omission" technique, inconsistency, language norm, Arabic language, grammatical category.

А.К. Ахметбекова*, А.Б. Жиекбаева, Ж.Р. Сейтметова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,
*e-mail: aaxbota@gmail.com

Аспекты использования приема «опущения» при переводе арабских текстов на казахский язык

В теории перевода обоснованы различные трансформации для достижения максимального результата эквивалентности исходного текста при переводе. Среди переводческих стратегий прием «опущения» требует высокой квалификации переводчика. При этом прикладные аспекты данного приема определяются спецификой каждого языка. В этой связи в статье мы акцентируем внимание на двух аспектах приема «опущения» при переводе арабского текста на казахский язык: грамматическом и лексическом. В статье, рассматривая грамматические несоответствия арабского и казахского языков, проанализировано использование приема «опущения» в процессе перевода с арабского языка на казахский язык. Этот анализ выявляет, что прием «опущения» не используется автоматически, даже когда определенная категория в одном языке не встречается в другом, но может быть использован в зависимости от контекста и дискурса, хотя грамматические категории в языках совпадают. Применение приема «опущения» в отношении лексических единиц напрямую зависит от компетенции переводчика и заинтересованности сохранения узуса языка перевода. Квалификация переводчика определяется тем, что суть информации исходного текста (ИТ) не искажена, максимально соответствует оригиналу и не наносит ущерба языковой норме реципиента.

Ключевые слова: перевод, трансформация, прием «опущения», несоответствие, узус, языковая норма, арабский язык, грамматическая категория.

Кіріспе

Аударма негізінде тілі басқа халықтар бір-бірімен қатынаса, түсінісе алады. Екі бөлек мәдениетті, екі түрлі тілдік әлем бейнесін барынша сәйкестендіруге, дәлірек айтсақ, толық сәйкестілікке жеткізу амалынан туындайтын аударма түп мәтіннің сыртқы құрылымын өзгерте отырып, мазмұнын, яғни семантикалық инвариантты сақтай жеткізетін трансформациялық үдеріс ретінде қарастырылады (Левицкая, 1976).

Аударма екінші туынды мәтін болғандықтан, оның бірнеше вариантының болуы заңды. Аударманың варианттылығының бірнеше негізі бар: біріншіден, аударма – шығармашылық нәтижесі (Романова, 2004). Демек әр аудармашы өз лексикалық қор, тәжірибе, экстралингвистикалық факторлар тұрғысында өзіндік тәржіме жасайды. Бұл тәржіме нәтижесінің сапасы тек дәлдік не сәйкестік тұрғыда ғана емес, сонымен қатар мәтіннің функциясымен және аударманы қабылдаушы жақтың ұстанымымен анықталады.

Аударманың бір нұсқамен шектелмеуі – әр аудармашының мәтінге берген өзіндік интерпретациясымен байланысты. Шығармашылық орын алған жерде интерпретация жүреді. Аударма интерпретациялаудың бір көрінісі болып табылады. «Аударма – интерпретациялық акт» (Reigse 1931-1966), «Кез келген аударма – интерпретация» деген тұжырымдар аударманың интерпретациялық концепциясына негіз болды

(Комиссаров, 1994: 38-45). Интерпретация аудармашының жеке тұлғасына, аударма ахуалына және қабылдаушы мақсатына сай әр түрлі әрі бірнеше болуы мүмкін. Сонымен қатар әр интерпретация негізінде жасалған аударманың әрқайсысын түпнұсқа мәтінге (ТМ) сәйкес не сәйкес емес деп анықтауда субъективтілік орын алатынын ескеру қажет.

Н.В. Иванов өзінің мақаласында интерпретация мен трансформацияны аударманың екі негізі деп айқындай келе, екеуінің бір-бірімен тығыз байланыста екенін көрсетеді. Интерпретация ТМ мән-мағынасын ашса, аударма осы мән-мағынаны басшылыққа ала отырып трансформация арқылы жаңа тілдік формаға салады. Алайда аударма барысында түпнұсқа мәтіннің тілдік формасына негізделе отырып, түпнұсқа мәтіннің мағынасын жеткізе аламыз (Н.В. Иванов). Сондықтан аудармада трансформациялық тәсілдерді таңдау, сұрыптау, қолдану әр аудармашының өз еншісінде, аудармалар интерпретация мен трансформацияның түйісу, қиысу, жанасу аумағының әртүрлілігіне байланысты ешқашан қайталанбайды.

Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері

Аударма жасау барысында интерпретацияға шектеу қоя алмасақ та, трансформациялық тәсілдер тұрақты тілдік жүйеге негізделгендіктен,

грамматикалық заңдылықтардың қолданыс аясынан шыға алмайды. Осыған сүйене отырып, Т. Сэворидің аударма ұстанымдарына қатысты ұсынған бір-біріне қайшылықты екі қағида-сының мәнін ашуға тырысайық:

- аудармада «қосу» немесе «алып тастау» қолданыла алады;

- аудармада «қосу» немесе «алып тастау» қолданбауы тиіс (Комиссаров, 1994: 13).

Аударма екі тілдің қатынасынан тұратындықтан, әлемнің екі тілдік бейнелерін қатар қоя отырып, мәндік және лексикалық тұрғыда «айна» эффектісіне ұмтылады, алайда ТМ мен оның басқа тілдегі көрінісі ешқашан толықтай эквивалентті бола алмайды: «Всякое преобразование в переводе сопровождается неизбежными добавлениями и опущениями. В силу межъязыковой асимметрии переводчик вынужден практически в каждом случае преобразования системы смыслов добавлять или устранять те или иные элементы смысла» (Гарбовский, 2007: 388). Аударма жасауда қолданылатын бірнеше тәсілдердің ішінде «қосу» және «алып тастау» тәсілі түпнұсқаны дәл жеткізуден гөрі, аударманы қабылдаушының тілдік жүйесіне бейімделуге негізделген. Тәсілдердің мәні – түпнұсқаның лексикалық жиынтығына ауытқу енгізу: не қосымша лексика не сөз тіркесі арқылы ТМ ауқымын ұлғайту не ТМ-дегі лексика не сөз тіркестерін алып тастау. Негізінен «алып тастау» тәсілі тілдік нормадан ауытқуда «артықтықпен» байланысты. Осы «артықтықты» болдырмау үшін аудармашы ТМ-нің сөз әлеміне өз тарапынан еркін өзгеріс енгізеді. Еркінділік әр аудармашыға өзінің интерпретациясы негізінде өз аудармасын жасауға жағдай жасайды. Алайда бұл еркінділіктің қаншалықты орынды не орынсыз екенін анықтау үшін аудармадағы «алып тастау» тәсілін араб мәтіндерінің қазақ тіліне аударылу тұрғысында қарастырайық.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы

Аударма теориясын қалаушылардың еңбектерінде трансформация түрлерінің ішіндегі «алып тастау» тәсілі семантикалық тұрғыда басы артық элементтерді жою актісімен байланысты (Бархударов, 1975). Н.К. Гарбовский ТМ мен аударма мәтін қатынасын сипаттауда тілаларлық асимметрия деген термин енгізуді ұсынып, асимметрияның орын алуына негізгі себеп аударма жасаудағы «алып тастау» және «қосу» тәсілдері деп көрсетеді (Гарбовский,

2007: 369). А.Д. Швейцер аударма тәсілдерін кұрайтын трансформацияларды семантикалық және синтаксистік деп бөліп, семантикалық трансформацияға семантикалық компоненттерді «алып тастау» тәсілін жатқызады (Швейцер, 1988: 120).

Қазақ аударма ісі пәніне арналған лекциялық курстарда негізінен аударма тілінің узусын сақтауға бағытталған анықтама орын алған: «Алып тастау – негізгі тілдегі лингвистикалық пен стилистикалық нормаларын бұзбау үшін аударма жүзінде қолданылатын сөз немесе сөздерді алып тастау тәсілі» (Ахметова, 2014: 46). Бұл тәсілдің атауын Ж. Жақыпов «түсіріп тастау» деп аударып, мынадай анықтама береді: «Бұл – мәні жағынан қосуға қарсы тәсіл. Аудару үстінде түпнұсқадағы мағыналық тұрғыдан басы артық сөздер, оларды алып тастаса да, мағына-мазмұнды өзгеріске ұшыратпайтын, тым болмаса, нұқсан келтірмейтін сөздер түсіріліп тасталуы мүмкін» (Құлманов, 2015: 18). Ол бұл тәсілдің қолданысын плеоназм мен синтаксистікке қатысты жалғаулықтармен байланыстырады.

Е.В. Гаврилова жазбаша аудармада «алып тастау» тәсілін қолдану негізін анықтауда плеонастикалық контекстерге қатысты бес деңгейлі шкаланы ұсынады: жүйелік, сөйлеу, мазмұндық, жағдайлық және стилистикалық артық сөздер (Гаврилова, 2014). Бұл деңгейлерді қарастыруда әр түрлі аудармаларға сүйену керек. Біздің мысалдар көбіне БАҚ материалымен байланысты болғандықтан, шкала негіздейтіндей ауқым шектеулі. Сондықтан «алып тастау» тәсілін тек грамматикалық, стилистикалық және лексикалық тұрғыда қарастырдық.

Бұл мақалада негізінен араб мәтіндерін аудару мәселелерін қарастырушы Н.Д. Финкельберттің «алып тастау» тәсіліне берген анықтамасы басшылыққа алынды: «Опущение – явление, противоположное добавлению. Этот прием состоит в том, что при переводе опускаются единицы, являющиеся семантически избыточными, т. е. выражающие значения, которые могут быть извлечены из текста перевода и без их помощи, будучи же переведенными, они приведут к нарушению нормы или узуса языка перевода» (Финкельберг, 2010: 109).

Негізінен трансформациялық тәсіл аспектілері түпнұсқа мен аудармаларды практика жүзінде салыстыру арқылы қарастырылады. Сондықтан аударма жасаудың тәсілдерінің қолданысын қарастыруда салыстырмалы әдіс және интерпретациялық анализ, дискурс анализ,

контекстілік талдау әдістері қолданылды. Әр аударманы бағалауда, сипаттауда субъективтік пікір, қабылдау орын алады. Мақсатымыз аударманы барынша сәйкестілікке жеткізу үшін субъективтілік қабылдау, интерпретациялардың негіздемелерін дұрыс анықтау болып табылады. Ал аударманың түпнұсқа мәтініне сәйкестендіру трансформациялық әдістердің де қолдану негіздемелеріне тікелей байланысты.

Нәтижелер мен талқылаулар

I. «Алып тастау» тәсілін қолдану көбіне екі тілдік жүйедегі сәйкессіздіктерден туындайды. Осындай сәйкессіздіктердің бірі – белгілі және белгісіздік категориясы. Жалпы дүние жүзіндегі тілдерді белгілі не белгісіздік категориясына қатысты екі топқа бөлеміз. Соның ішінде қазақ тілінде артикль не белгісіздік деген ұғым жоқ болса, араб тілінде «әл» артикльінің және белгісіздіктің көрсеткіші «ун» жалғауының функционалдық аясы кең. Ең басты функциялары:

1) Есім сөздің белгілі не белгісіз халде екенін көрсету;

2) Синтаксистік тұрғыда предикаттық қызмет атқару;

Лексиканың белгілі не белгісіз халінің көрсеткіші артикль қазақ тілінде жоқ болғандықтан, азайту логикасына байланысты қазақ тіліне аударғанда «алып тастау» тәсілі қолданылуы тиіс. Алайда артикльдің функциясы мен грамматикалық қызметін анықтай отырып, артикльсіз тілдегі соның функциясын атқаратын тілдік категорияларды ескеру қажет. Сондықтан қазақ тілінде артикль не белгілі және белгісіз хал жоқ дегенге салып, оң-сол артикльді ескермеуге болмайды. Мысалы:

Студент (белгілі) келді. – جاء الطالب.

Бір студент (белгісіз) келді. – جاء طالب.

Бірінші сөйлемде студент «әл» артикльмен қолданып, студенттің белгілі екенін көрсетеді. Екінші сөйлемде студент белгісіз, артикльсіз берілген. Қазақ тіліне аударғанда, осы белгісіздікті көрсететін «бір» деген бейтаныстық, белгісіздікті танытатын лексикалық бірлікті қосамыз. Бірінші сөйлемде «алып тастау» тәсілі орын алса, екінші сөйлемде «қосу» тәсілін қолданамыз. Алайда араб тілінің грамматикасы бойынша, мәтіннің басында белгісіз болған субъект не объект екінші рет аталғанда, «әл» артикльмен қолданылуы тиіс. Ережеге сай, бір рет аталған

субъект/объект екінші ретте белгілі халде дегенді білдіреді. Мысалы:

جاء طالب. أخذ الطالب كتابا من المكتبة.

Бір студент келді. Ол (осы) студент (бұл) кітапханадан (бір) кітап алды.

Аудармадан көретініміз, бірінші сөйлемде студент белгісіз халде, яғни артикльсіз болғандықтан, қазақ тіліндегі белгісіздікті танытатын «бір» сөзі қосылды, ал екінші сөйлемде студент белгілі халде болғандықтан, аудармада белгілілікті көрсету үшін «ол» есімдігі сілтеу функциясында анықтауыш ретінде қосылды. Логикалық тұрғыда қайшылық туындаған тәрізді: белгісіз есімде артикль жоқ, ал қазақ тілінде осы белгісіздік орнына қосымша сөз қосылды; сөз артикльмен келсе, қазақ тіліндегі артикльдің функциясын атқаратын сөз қосылды. Әрине, жоғарыдағы екі сөйлемді былай да аударуға болады: «Студент келді. Студент кітапханадан кітап алды». Грамматикалық тұрғыда қазақ тілінің нормасы сақталған әрі белгілі-белгісіздік категориясының қазақ тіліндегі жоқтығы ескеріліп, аудармада бұл категорияға мән бермей, «алып тастау» тәсілін қолданып аударсақ та болады. Алайда интерпретациялық тұрғыда тема-ремаға (бастауыш-баяндауыш) қатысты актуальды мүшелену ескерілмей, сөйлемдер аудармада мағына тұрғысында сәйкессіздікке ұшырайды. Араб тілінде бірінші сөйлемдегі «студент» пен екінші сөйлемдегі «студенттің» айырмашылығы бар. Сондықтан белгілі-белгісіздікті көрсету үшін қазақ тіліне аудару барысында «алып тастау» не «қосу» тәсілдері орын алғанымен, логикалық тұрғыда аталған тәсілдер кері қолданылады.

Алайда екінші сөйлемде «кітап» сөзі белгісіз халде болса, «кітапхана» сөзі артикль көрсеткішпен белгілі халде тұр. Егер жоғарыдағы ұстанымға сәйкес аударсақ, онда қазақ тілінің нормасы бұзылып, аударма «дұрыс емес» болады. Араб тіліндегі белгілі-белгісіздік категориясын дәл жеткізуге тырыссақ, қазақ тіліндегі мәтінде белгісіздікті көрсететін «бір» және белгілілік көрсеткіштер «ол, осы, бұл, сол» есімдіктерінен аяқ алғысыз болады. Сондықтан қазақ тіліне аударма жасауда белгілі халдегі кітапхананы анықтайтын «ол», «бұл» сияқты сілтеу есімдіктерін алып тастаймыз, ал белгісіз халде тұрған «кітап» сөзіне белгісіздік көрсеткіш «бір» сөзін қоспай, қазақ тілінің нормасын ұстанамыз.

Осыдан бір сөйлемге қолданылатын тәсіл дәл сол жағдайда екінші сөйлемде қолданыла

алмаудың негіздемесі қандай деген сұрақ туады. Бұл негіздемелерді анықтау үшін мысалдарға жүгінейік. Ең алдымен қандай жағдайда араб тіліндегі ТМ-де кездесетін артикльге қатысты алып тастау тәсілі қолданылады?

1) Араб тілінде белгілілікті көрсететін артикль қимыл атауын белгілейтін масдарлардың предикаттық қызметін анықтауда қолданылады:

وتم الإعلان عن فرض الإغلاق، الذي يؤثر على حوالي 10 آلاف ساكن في
150 كتلة سكنية في حي جوردان في كولون، ودخوله حيز التنفيذ على الفور .

Коулун аймағындағы Джордан ауданының 150 тұрғын үй кешенінде тұратын 10000-ға жуық тұрғынға қатысты карантин жарияланып, ол дереу күшіне енді.

Араб тіліндегі мәтіндерде етістікпен бірлесе келген қимыл атауларды қазақ тіліне етістіктермен аударған жағдайда, алып тастау тәсілін қолданамыз. Өйткені араб тілінде қимыл атауы белгілі халде тұрады. Етістік қазақ тілінде еш сілтеу есімдіктерімен қолданбағандықтан, жоқ категорияның орнын басатын сөз іздеуден гөрі, «алып тастау» тәсілін қолдану керек. Жалпы масдар қимыл атауы тұрғысында қимыл-әрекетті білдіретін болса, қазақ тілінде артикль ескерілмей, алып тастау тәсілімен тәржіме жасаймыз.

2) Араб тілінде жалқы және контекст бойынша анық, белгілі сөздерді көбіне артикльмен береді. Қазақ тілінде де жалқы атаулар мен анық халде тұрған есімдерді қосымша сілтеу есімдіктерімен анықтау тілдік нормадан артық. Сондықтан мұндай жағдайда артикль көрсеткіші ескерілмей, аудармада алып тасталады. Мысалы:

وفي المكتب البيضاوي وقّع بايدن سلسلة من المراسيم الرئاسية لمواجهة
الأزمات العدة والعميقة التي تمرّ بها الولايات المتحدة، والعودة عن قرارات
أساسية اتخذت في عهد ترامب، ولاسيما عودة الولايات المتحدة إلى اتفاق باريس
للمناخ، وإلى عضوية منظمة الصحة العالمية.

Сопақ кеңседе Байден АҚШ-тың басынан кешіп жатқан бірнеше терең дағдарыстарды шешуге және Трамп дәуірінде қабылданған негізгі шешімдерден бас тартуға бағытталған бірқатар президенттің жарлықтарына қол қойды, атап айтқанда АҚШ-тың Париж климат келісіміне және Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымына мүшелікке қайта оралуы.

Бұл сөйлемде белгілі халді көрсететін артикльдің жалқы есімдерге қатысты бірнеше қолданысы бар. Олар қазақ тіліне аударылғанда артикль ескерілмейді және аударылмайды. Өйткені «Сопақ кеңсе», Климатқа қатысты Париждік келісім, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы сияқты жалқы атаулар сілтеу есімдіктерсіз-ақ анықталып тұр.

3) Жоғарыда келтірілген сөйлемде араб тілінде «негізгі шешімдер», «бірнеше терең дағдарыстар тіркестері артикльмен берілген. Бұл тіркестер атрибутивті, сондықтан қазақ тіліне қосымша анықтаушы болатын есімдіктерді қосақтауға болмайды. Демек атрибутивті тіркестердегі артикльдің анықтаушыты қызметін қазақ тілінде айқындаудың қажеті жоқ. Мысалы:

واكتفى ترامب علناً بتمني «الحظ السعيد» للإدارة الجديدة من دون أن يلفظ
باسم جو بايدن.

Трам жаңа әкімшілікке Джо Байденнің атын атамай-ақ "сәттілік" тілеумен шектелді.

Араб тілінде артикльдің синтаксистік қызметіне есім сөзден болған бастауыш пен баяндауышты белгілеу жатады: бастауыш артикльмен келсе, баяндауыш артикльсіз болуы қажет. Мысалы: Қала үлкен. – المدينة كبيرة.

Егер де артикль арқылы есім сөздер ажыратылмаса, сөйлем сөз тіркесіне айналып кетер еді: үлкен қала. Мұндай сөйлемдерді қазақ тіліне аударғанда, артикль не белгісіз хал тек сөйлем мен тіркес аражігін көрсеткіш қызметін атқарады да, анықтауыш сөзді предикат функциясында аударуға бағыттайды. Әрине лексикалық бірлік тұрғысында аудармада артикль еш көрініс таппайды.

Жалпы артикльді алып тастау не оның орнын толтыратын лексикалық не басқадай формаларды қолдану оның ТМ-дегі қызметіне байланысты атқарылатын амалдар болып табылады. Сондықтан аударма барысында артикльге қатысты қай трансформациялық тәсілдерді қолдануды анықтау үшін, оның сөйлемдегі мәні мен мәтіндегі функциясын айқындап алу керек (Назмутдинова:179).

II. Араб мәтінін қазақ тіліне аударуда, алып тастау тәсілінің қолданысы қаратпа сөздермен байланысты. Араб тілінде «يا», «أيها (أيتها)», «айюха (айятуха)» деген қаратпа сөздер ауызекі тілде де, әдеби тілде де кеңінен қолданылады. Негізінен «Ей!», «Ай!», «Әй!», «Уа!», «Оу!» деген мән береді. Мысалы:

يا أخي! – Бауырым!
يا أيها الناس! – Ей, адамдар!

Функциясына қарай қаратпа сөздер қазақ және араб тілінде бірдей қызмет атқарады. Алайда қазақ тіліндегі қаратпа сөздерге контекстік мән үстемелінеді. Сондықтан екі тілдегі қаратпа сөздерді тең дәрежеде деп айта алмаймыз. Мысалы қазақ қаратпа сөздеріне мән берейік:

Ей, Ақтамберді, Қабанбай!
Суытпа босқа түсінді,
Қайрама онша тісінді,
Сырт тазасы не керек,
Тазарт әуел ішінді (Алдаспан, 1970: 132).

Бұл жырдағы «Ей» қаратпа сөзінде реніш, кінә тағу, тіпті ұрсу, айыптау контексі орын алады. Мұндай контекст Марғасқа жыраудың да шығармасында әбден байқалады:

Ей, Қатағанның хан Тұрсын,
Кім арамды ант ұрсын (Алдаспан, 1970: 105).

Демек «Ей» қаратпа сөзінің астарында қоқан-лоқы, үркіте қорқыту, менсінбей сөз қату мәнін анық көреміз. Немесе мына мысалда «Ей» қаратпа сөзінде өкініш, өкпе арту сияқты мән анық байқалады:

Ей, Абылай, Абылай,
Абылай ханым бұл қалай,
Бұл қалайдан сескеніп,
Сөзімді қойма тыңдамай (Алдаспан, 1970: 134).

Негізінен күнделікті тұрмыста «Ей» бейтаныс адамға, ұнамайтын, жат адамға қарата тіл қатуда қолданылады:

- Ей, сен кімсің? (Ахметбекұлы, 2013: 119)
- Ей, шалжайып жатысыңа жол болсын! – деді ентікпесі бар адамдай әр сөзін үзіп-үзіп. (Ахметбекұлы, 2013: 118)

Тіпті қаратпа сөздердің ішіндегі «Ей» сөзін «Ай» сөзімен алмастырсақ та, бұл сөзді қолданған адамның шақырған кісіге риза еместігін, көңілі толмайтынын көреміз:

Ал, тілімді алмасаң,
Ай Абылай, Абылай,
Сен мен көргенде
Тұрымтайдай ұл едің (Алдаспан, 1970: 153).

Ал «Әй» деген қаратпа сөз күнделікті тұрмыс тіршілікте үлкен кісілердің не ашынған адамдардың жеки сөйлеген диалогтарында кездеседі, мысалы:

Кемпір. Әй! Мына жүк кімдікі? (Исабеков, 1987: 191)
- Әй, Әлікүл! – Науанды көрген сәтте Суанның даусы ышқына шықты (Ахметбеков, 2013: 148).

Қаратпа сөздердің ішінде «Уа» сөзінің басқаларға қарағанда мәні өзгеше: пафостық сөз

қатуда, көпшілік алдында салтанатты не маңызды оқиғалармен байланысты сөз қатуда қолданылады:

Уа, Алатаудай Ақшадан
Асып тудың, Бөгембай,
Болмашыдай анадан
Болат тудың, Бөгембай! (Алдаспан, 1970: 133)

Уа,
Қуаныш қайғыменен жұбай дейді,
Үнемі қуанбассың ұдай дейді (Алдаспан, 1970, 216).

- Уа, халайық, халайық,
Сөзге құлақ салайық!
Кім жөнінде, не жайлы
Әбден ұғып алайық! (Мырзалиев Қ.)

Осы «Уа» қаратпа сөзінің фонетикалық «О!» варианты да көпшіліктің назарын қаратуда қолданылады:

Қарт үздік-үздік тыныстап, ентігін басқаннан кейін. – О, жұрағатым! – деді (Ахметбекұлы, 2013: 117).

«Оу» қаратпа сөзінің қолданысын бір жақты анықтау қиын. Кейде мысқыл, әзіл аралас қаратпа қызметін атқарса, кейде таныс емес жағдайда бейтаныстарға ренжітпей тіл қатуда бітімгершілік ниетін білдіруде қолданылады. Мысалы:

- Оу, кемпір, сенімен ойнамағанда енді кіммен ойнаймын (Ахметбекұлы, 2013: 85).

Аталған мысалда күйеуі әйеліне еркелей сөйлегенін көреміз. Ал мына мысалда ыңғайсыз жағдайға ишара еткен адамның түсінбестігін қаратпа сөзінен байқаймыз:

- Оу, – деді Асантай ақырын дыбыстап, – мен жалғыз өзім ғана ма? (Ахметбекұлы, 2013: 102)

Бұл қаратпа сөз көпшілікті өзіне қарату үшін де қолданылады:

- Оу, жамағатым, сапарың қайырлы болғай! (Ахметбекұлы, 2013: 117).

Бұл мысалдардан байқайтынымыз, қазақ тіліндегі қаратпа сөздерді қолдануда үлкен екшелеу жұмысы жүруі тиіс. Әр қаратпа сөздің өзіндік қолданыс аясы белгіленген. Олардың әрқайсысының семантикасы бей-берекет қолданысқа жол бермейді, яғни аударма жасауда қазақ тілінің қаратпа сөздерін араб сөздеріне эквива-

лент емес екендігін білу қажет. Өйткені араб тілінде жиі кездесетін «يا» немесе «أيهما (أيها)», «يا ايها», сиректеу қолданылатын «أ», «أيا», «هيا», «أى», «وا» қаратпа сөздері еш мән үстемелемей, тек қарату функциясын атқарып, қазақ тіліндегі аудармасына сәйкес болмай қалады.

Осыған байланысты араб тіліндегі ТМ-де кездесетін қаратпа сөздерді мынадай жағдайда алып тастау тәсілін қолданып аударамыз:

1) Арабтар үшін «يا» қаратпа сөзін күнделікті өмірде кең қолдану тілдік норма. Мысалы:

Аудармасы	ТМ
- Маған қорапты беріңіз.	- أعطيني غلبة.
- Қуана, міне, (ей,) мырзам.	- بكل سرور، ها هي يا سيدي.
- (Ей,) анам! Әкем қайда?	- يا أمي! أين أبي؟
- (Ей,) ханым(ым), сізде сусындар бар ма?	- يا سيدي، هل عندك مشروبات؟
- Ал сіз, (ей,) мырзам, не аласыз?	- و أنت، يا سيدي، ماذا تأخذ؟
- Қайырлы таң, (ей,) мырзам!	- صباح الخير، يا سيدي!

Алайда қазақ тілінде берілген сөзбе-сөз аудармаларында жақын тарту, құрмет көрсете қарату мүлдем керісінше мәнге ие болады. Тіпті «ей» қаратпа сөзін басқа варианттарымен аударсақ та, араб тіліндегі қолданысына еш сәйкес келмейді. Мысалы «ей» бірлігін «оу» сөзіне алмастырсақ, бәлденсу, кекету мәні әнтек болса да, айқын сезіледі: «Оу, анам! Әкем қайда?». Баланың қаратпа сөзі емес, жасы біршамадағы баланың мысқылдай не еркінсі еркелей сөз қатуды көреміз. Егер де «Әй анам! Әкем қайда?» деп аударсақ, ашулы баланың сөзі көрініс береді. Қаратпа сөздердің барлығын тере берсек те, ТМ мәніне нұқсан келеді. Бұған араб диалогында көптеп кездесетін бірінші жақ тәуелділік жалғауы да ықпал етуі мүмкін: анам, мырзам, бауырым, т.б. Жоғарыда айтқандай, көбіне қазақ тілінде қаратпа сөз бейтаныс ахуалда қолданылғандықтан, жақын тарту емес алыстату, қатынаста қашықтық сақтау элементтері басым келеді. Араб тіліндегі шақыру, дыбыстау мәніндегі қаратпа сөздер бірінші жақтағы тәуелділік жалғаулармен, керісінше, арақашықтықты жоқ қылуға, таныс болуға ниетін білдіру мотивімен байла-

- أشكرک يا معلم بياظة.. (Нагиб Махфуз:1988, 9-б.)

Сөзбе-сөз аудармасы: – Сізге алғыс айтам, ей мұғалім Баязат..

تخفف من حملة و اقترب من الشيخ قائلا: -السلام عليكم يا سيدي و مولای! (Нагиб Махфуз, 1988: 19)

Сөзбе-сөз аудармасы: Ол жүзін қойып шейхқа жақындап: – Ассаламуғалейкум, ей, мырзам мен қожам! – деді.

Араб тілінде кездесетін мына диалог үзінділерінде «يا» қаратпа сөзінде сыйластық, құрмет көрсету, жақын тарту контексті анық байқалады:

нысты. Осыдан араб мәніндегі қаратпа сөздер мәні қазақ тіліндегі қаратпа сөздермен қайшылықта болады.

Қазақ тілінде қаратпа сөздердің дәрежелік мәні немесе билік иелеріне тән, күші, жағдайы, мансабы жоғары екенін көрсететін өктемсу контексті сөйлемнің мән-мағынасын кері айналдырып жібереді. Сондықтан араб қаратпа сөздерін алып тастап аударған жөн. Тек Құрандағы қаратпа сөздерді аударғанда, қазақ тіліндегі «ей» сөзін қолдануға болады: өйткені қасиетті кітапта көбіне Алла тағала адам баласына қарата тіл қатқанда қаратпа сөздер қолданылған. Алла тағала күш-қуат иесі тұрғысында өзінің жаратылыстарымен жоғарыдан сөйлесуі «ей» деген қазақ қаратпа сөзінің мәніне сәйкес келеді.

Демек қарапайым адамдар арасындағы диалогтарда кездесетін араб қаратпа сөздерін қазақ тілінде аудармай, тастап кету арқылы ТМ мәнін, мазмұнын сақтап қаламыз.

2) Ресми сөз сөйлеуде арабтарда «يا», «أيهما (أيها)» қаратпа сөздерді қолдану тілдік норма болып табылады. Мысалы:

Аудармасы	ТМ
Сіздерге Алланың амандығы мен рахымы және оның берекесі болсын! (Уа) Құрметті бауырлар!	السلام عليكم ورحمة الله وبركاته! أيها الإخوة الكرام!
Жаһандану, (ей) мырзалар мен ханымдар Таиландтан күрішпен келіп, оны "Қытай" тағамына салып, оны Оңтүстік Африкадан әкелінген ағын сумен ашып, содан кейін оны Үнді елегімен сүзіп, американдық кастрюльге салып, оған Бразилиялық тауық етін немесе Жаңа Зеландия немесе Сирия етін қосу керек, ең бастысы, мұның бәрі Француз блендерінде, Британдық Мэгги сорпасында және пәкістандық карриде шайқалған жергілікті қызанақпен, содан кейін сіз оны "танымал рисотто" деп атайсыз!!!	العولمة يا سادة ويا سيدات هي أن تأتي بأرز من تايلند، وتضعه في طبق «صيني»، وتفتح عليه الماء من حنفية مستوردة من جنوب إفريقيا، ثم تصفيه بمنخل هندي، وتضعه في وعاء طبخ أمريكي، وتضيف إليه الدجاج البرازيلي أو اللحم النيوزيلندي أو السوري، المهم أن كل ذلك مع قليل من الطماطم المحلية المضروبة في خلاط فرنسي، وفوقها شوربة ماجي البريطانية وبعض الكاري الباكستاني، ثم تسمي ذلك «أكلة شعبية-akhbar»!!! http://www.akhbar-alkhaleej.com/13736/article/50453.html
(Уа), төреші, бақылаушы, ғалым және таңдаулы үлкен шейх (ақсақал) мырзалар, менің шынайы жүрегімнен өздеріңізге деген үлкен сәлемімді және құрметімді қабыл алыңыздар	يا أيها ساداتي القضاة و الأشراف و العلماء و أكابر المشايخ والاختيارية، إقبلوا مني أكمل السلام وأشمل على اشراف قلبي بمزيد من العز و الإكرام. https://www.algeriachannel.net/2011/06/29

Араб тіліндегі мәтін ресми сөз сөйлеумен байланысты болғандықтан, қаратпа сөз қоғам қайраткерлеріне, жоғары деңгейлі қызмет иелеріне арналған. Әрине қазақ тіліндегі пафосты «Уа» қаратпа сөзін тәржіме жасауда қолдануға болар еді, бірақ ол жалпы көпшіліктің назарын аударуға арналғандықтан, «мырзалар, ханымдар, бауырлар, т.б» нақтылаулармен мағыналық тұрғыда келісе қоймайды. Сонымен қатар араб тілінде «ا» (дыбысталуы [уа]) өлгенге қарата сөз қатуда қолданылады, яғни қасірет білдірудің, жоқтаудың элементі болып табылады (Гранде, 1998: 415). Қанша дегенмен аудармада дыбысталуы бір лексикалық бірліктер еріксіз ана тіліндегі мәнмен қабылданады. Әсіресе ауызша (ілеспе, синхронды) аудармаларда араб аудиториясы үшін «уа» қаратпа сөзі құлаққа жағымсыз естілуі, басқа мәнде қабылдануы мүмкін. Осындай сәйкессіздікке байланысты ТМ қаратпа сөздерін қазақ тіліне аудармай, «алып тастау» тәсілін пайдаланған дұрыс. Бірақ ескеретін мәселе: қаратпа сөздерін барлық жағдайда автоматты түрде алып тастауға болмайды. Мұнда қаратпа кімдерге арналғанына және мәтіннің не туралы екеніне мән беру керек. Мысалы:

يا قادة الثورة الكبرى في بلادي ، للبيالي الحرية ، ليس إلا الانتقام .
Аудармасы: Ей, менің елімдегі ұлы революцияның басшылары, тек кек тудырған түнгі бостандықтарың үшін (рахмет).

Бұл сөйлемде революция басшыларына деген кекесін, ащы мысқал сезіледі. Яғни қазақ тіліндегі «ей» қаратпа сөзінің мәніне сәйкес келіп тұр. Сондықтан аудармада қаратпа сөзді алып тастамай қолдануға әбден болады.

Демек, қазақ тіліне араб қаратпа сөздерін аударғанда, сөйлемнің мәніне, контекске, дискурсқа баса назар аудару қажет. Қазақ тіліндегі қаратпа сөздерге талдау жасағанда, олардың назар аудару функциясымен бірге сөз айтушылардың қатынасын да білдіретін мәнге ие екенін байқадық. Қазақ тіліндегі қаратпа сөздердің дискурстық мәні қосымша берілетіндіктен, араб тіліндегі дискурсты бұрмаламау үшін алып тастау тәсілін қолдану аударма сәйкестігін жақындата түсері сөзсіз.

III. Араб сөйлемдерінде кездесетін біршама шылауларды қазақ тіліне аудару барысында сәйкессіздікке байланысты қиындықтар туындайды. Бұларды екі топқа бөліп қарастырайық:

Бірінші топқа қазақ тілінде баламасы бар шылаулар жатады: «أَنَّ» және оның варианттары, сөйлем басында кездесетін «و».

«أَنَّ»[инна] – араб сөйлемдерінің басында тұрып, «шынында», «расында» деген мән береді. Мәндік тұрғыдан гөрі синтаксистік қызметі басым. Араб сөйлемдері етістіктен басталады, ал есім сөзден басталса, оның алдында тұрады. Кейде бірігіп жазылатын жіктік есімдіктерімен қолданылады. Мысалы:

Аудармасы	ТМ
Шынымен, біздің жастар үмітке толы болашаққа, гүлденген болашаққа және барлығымызға ортақ болашаққа қарай ұмтылу үшін сіздің қолдауыңызды күтеді.	إن شبابنا ينتظرون دعمكم للمضي قدما نحو مستقبل ملؤه الأمل، مستقبل مزدهر، مستقبل نتشارك فيه جميعا.
Расында, ол – сіз жіберіп алмайтын инвестициялық мүмкіндік.	إنها فرصة استثمارية لا يمكنكم تفويتها.
Шынымен де мен мұнда Палестина халқының жалғыз заңды өкілі болып табылатын Палестинаны азат ету ұйымының атынан растаймын.	إنني أؤكد هنا باسم منظمة التحرير الفلسطينية، الممثل الشرعي الوحيد للشعب الفلسطيني.
Шынында (шындығына келсек) доп, (ей) бауырлар, Израиль үкіметінің ойын алаңында (қолында).	إن الكرة ايا الاخوة في ملعب الحكومة الاسرائيلية

Қазақ тілінде «ان» шылауына мән жағынан растаушы қыстырма сөздер сәйкес келеді. Алайда бұл шылаудың грамматикалық функциясы сөйлем құрумен байланысты болғандықтан, қыстырма сөздер функциясынан өзгеше қолданылады. Растаушы мәнінен гөрі грамматикалық ереженің элементі ретінде қолданыс аясы кең. Қазақ тілінде қыстырма сөздер стильдік тұрғыда барынша аз қолданады. Қазақ тілінің синтаксисінде қыстырма сөздер мәндік тұрғыда негізгі ақпараттың сыртында қалады және сөйлемнің негізгі құрылысынан тысқары жатқан элемент болып табылады. Демек синтаксистік тұрғыда «ان» шылауы мен қыстырма сөздер дихотомиялық қарама-қарсы қатынаста. Егер жоғарыда көрсетілген мысалдарға талдау жасасақ, аудармадағы қыстырма сөздер сөйлемге үйлеспей, басы артық екендігі анық байқалады. Дәл аударма жасаймын деушілер «ان» шылауын «расында», «шынымен де», «шынайылықта» сияқты синоним қатарымен тәржімелеуге тырысқанымен, грамматикалық және мәндік тұрғыда сәйкестікке жете алмайды. Біріншіден, қазақ тілінің синтаксисін бұзса, екінші жағынан «ان» шылауының негізгі функциясын жоғалтып алуы мүмкін. Араб тілінде бұл шылау «теманы», яғни бастауышты белгілеу үшін қолданылады, соның арқасында араб синтаксисінде баяндауыш пен бастауыштың орындарын ауыстыруға жағдай жасайтын ереже қолданылады. Ал қазақ тілінің дәстүрлі сөйлем құрылысында бастауыш бірінші қойылады. Сондықтан да «ان» шылауын қыстырма сөздермен ауыстырмай, алып тастау тәсілімен аударған стильдік жағынан да, мәндік жағынан да сәйкес тәржіме жасауға мүмкіндік береді.

Араб сөйлемдерінде «و»[wa] шылауы сөйлем басында да, ортасында да кең қолданылады. Сонымен қатар сөйлем ішінде бірыңғай сөз таптары арасына қойылатын үтір қызметін де

атқарады. Оның мәні қазақ тіліндегі ыңғайластық қатынасты білдіретін «және, мен(пен, бен)» жалғаулық шылауларға сәйкес келеді. Мысалы:

وأوضح الشريدة، في مقابلة صحفية "جزء من هذا التمويل مخصص لتلبية احتياجات وأولويات مباشرة للاجئين السوريين، سواء في المخيمات أو المجتمعات المستضيفة، وجزء للمجتمعات المستضيفة وجزء لتعويض الخزينه العامة عن الإنفاق الرأسمالي عن الخدمات المختلفة كالتعليم والصحة والخدمات الأخرى".

(Және) Аш-Шурайда баспасөзге берген сұхбатында: «Бұл қаржыландырудың бір бөлігі сириялық босқындардың тікелей басты қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған: олардың лагерьлерде немесе қоғамдық қабылдаушы ұйымдарда болуына қарай, ал бір бөлігі қабылдаушы қауымдастықтарға және бір бөлігі білім беру, денсаулық сақтау сияқты маңызды қызметтер үшін мемлекеттік қазынаға өтемақы төлеуге арналған» – деп түсіндірді.

Мысалдан көріп отырғанымыздай, араб сөйлемінде қолданылған «و» шылауын қазақ тіліне жалғаулықтарды түрлендіре және үтірмен алмастыра тәржімелейміз. Алайда сөйлем басындағы «و» шылауына қатысты «алып тастау» тәсілін қолдану негіздемелері мыналар:

Біріншіден, ыңғайластық қатынасты білдіретін «және, мен(пен, бен)» жалғаулықтардың ішінен тек «және» түрін ғана қолдану мүмкіндігі бар. Қазақ тілінің синтаксисінде бұл жалғаулық шылаудың аты айтып тұрғандай, сөйлемдегі сөздерді не сөйлемдерді жалғастыру, жалғау функциясын атқаратындықтан, сөйлем басында қолданыла алмайды. Алайда соңғы кездері шет тілдерінің әсерінен аудармаларда «және» жалғаулығымен сөйлемдер басталып жатады. Дегенмен, қазақ тілінің нормасын бұзып, жалғаулықты сөйлем басына қойып аударғаннан гөрі, алып тастаған жөн.

Екіншіден, араб тілінде сөйлем басындағы «و» шылауы жаңа ойдың, жаңа ақпарат, бірнеше сөйлемдер топтамасын, мәтін бөлігін, яғни абзацтың басталғанын белгілеуші функциясын атқарады. Мысалы:

Аудармасы	ТМ
Ол: «Бұл жағдай Суданның әлемдік қаржы саласына оралуына септігін тигізетін ғаламдық өнімді ұсынуға мүмкіндік берді» – деп түсіндірді.	وأوضح أن هذا الأمر أتاح الفرصة لتقديم منتج عالمي يسهل إعادة انضمام السودان إلى النطاق العالمي المالي مرة أخرى.
Екі министр өздерімен бірге жаңа вакцинаның прототипін алып, осы оқиғаға арналған естелік суретке түсті және БАӘ-де вакцина өндіретін жерден тікелей түсірілімді тамашалады.	وحمل الوزيران نموذجاً للقاح الجديد والتقطا صوراً تذكارية بهذه المناسبة، كما شاهدا بتأمرنا مباشراً من موقع تصنيع اللقاحات في دولة الإمارات.
Ол БАӘ-нің "Синофарм" вакцинасын тіркеуге, өндіруге, коммерцияландыруға жол ашқанын және бұл қадамның екі достас елдің осы пандемияны жеңудегі алғашқы күш-жігерінің көрінісі екендігін атап өтті.	وأشار إلى أن دولة الإمارات بهذه الخطوة مهدت الطريق أمام تسجيل وإنتاج لقاح "سينوفарم" وتوفيره تجارياً، وذلك تجسيدا للجهود الرائدة للبلدين الصديقين من أجل التعافي من هذه الجائحة.

Бұл мысалдардан көретініміз, «*و*» шылауы абзац басында тұрып, сөйлемдерді мәтін ішінен бөлектеуге, ерекшелуге бейім. Демек бұл шылау қазақ тіліндегі жалғаулық шылаулар функциясына кері функция атқарады. Егер де біз, «және» жалғаулығын сөйлем басына қойсақ, қазақ тіліндегі аударманы қабылдаушы оны алдыңғы сөйлемнің жалғасы деп ұғынады. Яғни араб шылауы мен қазақ жалғаулығы аудармада бір-біріне балама болғанымен, синтаксистік функциялары бір-біріне қайшы келіп, сәйкессіздік тудырады. Осындай сәйкессіздікті болдырмау және қазақ сөйлемінің нормасын бұзбау мақсатында, сөйлем басындағы «*و*» шылауын аудармай, алып тастаймыз.

Сөйлем ішінде кездескен «*و*»[ua] шылаулар сөйлем мүшелерін мәндік тұрғыда жалғау қызметін атқарғанда, жоғарыда берілген мысалдардан көріп отырғанымыздай, қазақ тіліне көбіне синонимдік қатарын пайдаланып, түрлендіре аударамыз, ал бірыңғай мүшелермен келгенде, қайталану болмас үшін алып тастап, үтірмен алмастырамыз.

Қазақ тілінде баламасы жоқ шылау «*قد*»[қад] және оның туындылары (لقد, فقد, وقد) [ләқад, фақад, уа қад] екінші топқа жатады. Негізінен бұл шылау етістікпен бірге қолданылып өткен шақтан бұрынғы уақытты көрсету үшін қолданылады. Демек бұрынғы өткен шақ көрсеткіші болып табылады. Екі өткен шақтағы етістіктің бұрынғысын көрсету функциясын атқарады. Мысалдар:

Аудармасы	ТМ
Палестина мәселесі Біріккен Ұлттар Ұйымымен оның әртүрлі органдары мен мекемелері қабылдаған қарарлар арқылы (бұрыннан) байланыста (болды).	لقد ارتبطت القضية الفلسطينية بالأمم المتحدة من خلال القرارات التي اتخذتها هيئاتها ووكالاتها المختلفة.
Шын мәнінде, бұл жастар өздерінің әлеуетін ашу үшін (бұрын) көп жұмыс жасады.	ففي الواقع، لقد قدم هؤلاء الشباب الكثير ليكتشفوا عن قدراتهم الكامنة.
Мен өз сөзімде бес негізгі тезиске тоқталғым келеді, олардың біріншісі, сөзсіз, Африка одағы мен сегіз аймақтық экономикалық топтар арасындағы үйлестіру мен ынтымақтастықты нығайтатын уақыт келді.	أود أن أركز حديثي على خمس رسائل رئيسية، أولها أنه لا شك فقد أن الأوان لتعزيز التنسيق والتعاون بين الاتحاد الأفريقي والتجمعات الاقتصادية الإقليمية الثمانية.

Қазақ тілінде өткен шақ етістіктердің уақытқа қатысты ретін көрсету үшін «бұрын», «алдында», т.б. үстеулер қолданылады. Алайда араб тілінде «*قد*» шылауы етістіктердің уақытқа қатысты ретін емес, қимыл-әрекеттің негізгі оқиғаға қатысты предикаттан бұрын болғанын көрсетеді. Сондықтан аударма жасауда қазақ үстеулері арқылы бұрынғы өткен шақты көрсету түсініксіздік тудырады. Кестедегі екінші мысалды талдайық: сөйлемнің тоқетерін айтсақ, *жастар өз әлеуетін айқындап беретін көп істер*

ұсынды. «*قد*» шылауы арқылы баяндаушы жастардың ұсыныстары осы кезге дейін, яғни бұрыннан орын алып келе жатқанын жеткізгісі келген. Бұл жерде «*قد*» шылауы қимыл-әрекеттің біраз уақыттан бері атқарылып келе жатқанын көрсетеді. Егер біз «бұрын» үстеуін қолдансақ, созылмалы өткен шақты емес, болып кеткен қимыл-әрекетті белгілейміз. Ал бірінші мысалда да Палестина мәселесімен негізінен БҰҰ тікелей айналысып, екеуінің байланысы біршама уақытқа созылып келе жатыр деген мән береді. Аудар-

мада «бұрыннан», «ертректе», «баяғыдан» деген үстеулерді қолдану байланыстың үзіліп, қазіргі уақытқа қатысы жоқ деген мән беруі мүмкін. Демек «قد» шылауының функциясына мән тұрғысында қазақ тіліндегі өткен шақты белгілейтін үстеулер ұқсас болғанның өзінде де, тұтас контекст тұрғысында еш алмастыруға келмейді. Сондықтан аудармада алып тастау тәсілі арқылы сөйлемнің мәнін дәлірек жеткізе аламыз.

ІҮ. Араб тілінде есім сөзге де, етістікке де қатысты екілік категориясы бар. Қазақ тілінде бұл категория жоқ болғандықтан, аудармада есім сөздерге қатысты «екі» санын нақтылау мақсатында қолдансақ, етістікте бұл форма мүлдем ескерілмейді. Мысалы:

وكان جلالة الملك عبدالله الثاني والرئيس الكازاخستاني نور سلطان نزارباييف، عقدا في العاصمة أستانا، امس الأربعاء، مباحثات ركزت على سبل تعزيز التعاون بين البلدين الصديقين في المجالات كافة، والتطورات التي تشهدها منطقة الشرق الأوسط.

Аудармасы: Ұлы мәртебелі Король Абдалла II мен Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев кеше сәрсенбі күні еліміздің Елордасы Астанада екі достас елдің барлық саладағы ынтымақтастығын нығайту жолдарына, Таяу Шығыс өңіріндегі болып жатқан соңғы оқиғаларға қатысты келіссөздерді (екеуі) өткізді.

Араб тілінде етістік есім сөзден кейін келсе, міндетті түрде сан-мөлшер жағынан толықтай қиысады. Екі адамға қатысты қимыл-әрекеттер де екілік формамен келеді:

وحمل الوزيران نموذجا للقاح الجديد والتقطا صوراً تذكارية بهذه المناسبة، كما شاهدنا بثاً مرئياً مباشراً من موقع تصنيع اللقاحات في دولة الإمارات.

Аудармасы: Екі министр өздерімен бірге жаңа вакцинаның прототипін алды, осыған байланысты естелік суреттерге (екеуі) түсіп, БАӘ-де вакцина шығаратын жерден тікелей эфирден видео (екеуі) көрді.

Қазақ тіліне аударма жасағанда, араб етістіктерінің екілік формасы тәржіленбей, алып тасталады.

Ү. Араб тілінде ما ... من [ма...мин] деген тіркес бар. Орыс тіліне «то, что ... из» деп аударылады. Бұл тіркестің қазақ тіліндегі мәнін тек мысалдармен ашуға болады:

خذ ما عندي من الوثائق.

Сөзбе-сөз аудармасы: Менде не бардың ішінен құжаттарды ал.

Мәндік аудармасы: Мендегі (не) бар (сол) құжаттарды ал.

Аудармаларды салыстыра қарасақ, мәндік аудармада аталған тіркес мүлдем алынып тасталады. Араб тілінде ما «не нәрсе» деген мағына беріп, барлық деген мән береді. Ал من

«сол нәрсенің ішінен» деген мағына беріп, одан кейін қолданылатын сөздер нәрселердің ішіндегі заттарды нақтылайды. Қазақ тілінде мұндай тіркестің сәйкес келетін баламасы жоқ болғандықтан, аударма түсінікті болу үшін алып тастауды жөн көреміз. Мысалы:

لذا أدعوكم للاطلاع على ما لدى الأردن والمنطقة من إمكانيات.

Сөзбе-сөз аудармасы: Сондықтан мен сіздерді Иордания мен аймаққа тиесілі заттардың (нәрселердің) ішінен мүмкіндіктерге назар аударуға шақырамын.

Мәндік аудармасы: Сондықтан мен сіздерді Иордания мен (бүкіл) аймақтың мүмкіндіктеріне назар аударуға шақырамын.

ҮІ. Жоғарыда қарастырылған материал араб тілі мен қазақ тіліндегі грамматикалық сәйкес-сіздіктермен байланысты «алып тастау» тәсілінің қолданысына қатысты. Сонымен қатар «алып тастау» тәсілін кей жағдайларда аудармада баламасы бар сөздерге де қолданамыз. Лексикалық бірліктерді алып тастау жағдайларына тоқталайық:

1) Араб сөйлеу стилі қызыл тілді болғандықтан, синонимдік қатарды, перифраздарды, қолдану стильдік норма болып табылады. Мысалы:

ونحن نطمح ونسعى إلى دور أكبر وأكثر حضوراً وفعالية للأمم المتحدة في

العمل من أجل تحقيق سلام عادل وشامل في منطقتنا.

Сөзбе-сөз аудармасы: (Және біз) Біріккен Ұлттар Ұйымының біздің аймақтағы әділетті және жан-жақты бейбітшілікке қол жеткізудегі үлкен, өзекті және тиімді рөл (атқаруына) ұмтыламыз (жетуді қатты қалаймыз) және (соған) ұмтыламыз.

Бұл сөйлемдегі екі етістік мән жағынан синоним. Мұндай қолданыс баяндаушының предикатқа қатты мән беруін көрсетеді. Алайда қазақ та қызыл тілді, шешен сөзді халық болғанымен, синонимдерді үсті-үстіне қолдануды құптамай, мұндай сөз қуалауды жылтыр сөз деп анықтауға бейім. Байқасақ, өз ойын барынша жеткізу үшін сөз аямайтын араб дүниетанымы мен тұжырымын бір сөзбен қайыруды жөн көретін қазақ түсінігіне байланысты ментальдік айырымдар орын алып, аудармада «алып тастау» тәсілін қолдануға негіз береді. Әрине қазақ тіліндегі синонимдерді қолданып, аударманы дәл беруге болар еді, алайда сөйлемдегі ақпарат өз мәнін жоғалтып, қабылдаушы жақ ақпарат дискурсына нұқсан келтіреді. Сондықтан аудармада синонимдердің ішінен ойды нақты жеткізетін вариантын қалдырып, қалған мағыналас сөздерді алып тастаған дискурстық сәйкестікке жеткізеді. Сондықтан бұл сөйлемді мына вариантта аударамыз:

Біздің аймақта әділетті және жан-жақты бейбітшілікке қол жеткізуде Біріккен Ұлттар Ұйымының үлкен және тиімді рөл атқарғанын қалаймыз.

Араб елдерінде атақ-дәрежесін, титулын белгілеуші сөздердің қолданысы нақты белгіленген. Алайда араб мемлекеттерінің басшылары өздерінің араб еліне жататынын, бір-біріне бауыр екенін көрсету үшін перифраз қолданып қайталауға жол береді:

أصحاب المعالي والسعادة الإخوة وزراء خارجية و رؤساء وفود الدول الأعضاء!

Аудармасы: *Жоғары Мәртебелі (және Жоғары мәртебелі бауырлар) Сыртқы істер министрлері және мүше-мемлекеттер делегацияларының басшылары!*

Бұл перифраздар негізінен баяндаушының өзіндік бауыр тарту, жақын тарту сезімін көрсету мақсатында қолданылған. Дискурстық тұрғыда мәні бар қайталау болғанымен, аударма жасауда қазақ аудиториясы үшін әсіре сезім білдіретін сөз не сөз тіркесі артық екені анық, сондықтан алып тастау тәсілін қолданып трансформациялаймыз.

2) Араб тілінде кей мәселелерге аса мән беру, оны егжей-тегжейіне шейін сипаттау сезім-эмоцияларын барынша жеткізу мақсатында орын алады. Қазақ халқы, керісінше, сезімдерін іште ұстауды жөн көреді. Бұл да діл тұрғысындағы айырым болып, дискурстық мәселелермен байланысты ерекшеліктер болып табылады. Мысалы:

وقد دخلنا تلك المفاوضات بقلوب مفتوحة، وأذان مصغية، ونوايا صادقة، وكنا جاهزين بملفاتنا ووثائقنا وأوراقنا ومقترحاتنا، غير أن هذه المفاوضات انهارت بعد أسابيع من انطلاقها.

Аудармасы: *Біз бұл келіссөздерге ашық жүректермен, мұқият тыңдайтын құлақтармен және шынайы ниеттермен қатыстық, және біз файлдарымызбен, құжаттарымызбен, қағаздарымызбен және ұсыныстарымызбен дайын болдық, алайда, бұл келіссөздер олар басталғаннан бірнеше апта өткен соң сәтсіз аяқталды.*

Бұл сөйлемде жоғарыда қарастырған бірнеше алып тастауға болатын пункттер бар, оларға тоқталмай, алып тастауға қажетті «артық» сөздерге талдау жасайық:

Араб тіліндегі мәтінде баяндаушының әсіре өкініші, үмітінің ақталмағандығы оның синонимдерді көп қолдануынан анықтауға болады. Дискурс анализ бойынша, автор және оның жағынан келіссөздердің оң нәтижелі болуына бағын салғанын тануға болады: ішкі (ашық жүрек, шынайы ниет), сыртқы (мұқият тыңдайтын құлақ) факторлар ескеріле отырып, дайындық

жан-жақты жасалғанын көрсетеді. Ал файл, құжат, қағаз, ұсыныстардың барлығын санама-лау дайындықтың егжей-тегжейлі болғанын байқатады. Бірақ қазақ тіліне осы ТМ лексикасын тұтас сақтап, аударатын болсақ, мәтіндегі негізгі ой жоғалып, шұбалаңқылық орын алады. Біріншіден, халықаралық келіссөздерге қатысты мәтін болғандықтан, сөйлемнің ресми сипатын сақтап қалу керек. Қазақ тілінде «жүрек», «құлақ», «ниет» деген сөздер ресми дискурспен жанаспайды. Сондықтан осы сөздермен болған синонимдік қатарды ресми сөзге тән «ұстамдылық» білдіретін «шын көңілмен», «шын ықыласпен» деген бір тіркеспен қысқарту қажет. Әрине, өкініш контексті біршама төмендегенімен, аудармада ақпараттың ресмилігі доминантты болады. Екіншіден, қазақ тілінде «құлағымыз ашық», «жүрегіміз ақ», «ниетіміз таза» деп сөйлейді де, осы сезімді білдіруге қатысты есім сөздер анықталмайды, предикатталады. Демек бұл анықтауыштар қазақ тілінің нормасына сәйкес емес. Сондай-ақ «файл», «қағаз» сөздері артық қайталанғандықтан, сөйлемде құр сөз қатарын құрайды. Аудармада бұл мәні «босап» қалған сөздер сөйлем жүйесіне нұқсан келтіретіндіктен, «алып тастау» тәсіліне жүгінген жөн.

3) Араб сөйлемдерінің құрылысы ақпарат детальдерін нақтылауға бейім. Араб синтаксисі қазақ тіл жүйесіне мүлдем сәйкес келмегендіктен, сөйлем «төңкеріліп» аударылады да, кей сөздердің қолданысы сөйлемнің мағынасын күрделендіріп, шұбалаңқы қылып жібереді. Аударма мәтіннің өзін интерпретациялауда қиындық туып жатады. Осыған байланысты аудармада детальдерді нақтылауға қатысты сөздерді «алып тастау» тәсілін қолдануға мәжбүр боламыз. Мысалы:

وحسب بيان صادر عن مجلس الوزراء، فإن حمدوك تسلم أول بطاقة فيزا مصرفية صادرة بالبلاد عن بنك المال المتحد (أهلي).

Аудармасы: *Министрлер Кабинетінің (басып шығарған/жария еткен) мәлімдемесіне сәйкес, Хамдок елде біріккен ақша Банкі (Ahli) шығарған алғашқы Visa банк картасын алды.*

ТМ-де «мәлімдеме Министрлер Кабинеті тарапынан басып шығарылған» деп нақтыланған. Қазақ қоғамы үшін мәлімдеменің Министрлер Кабинетіне тиесілі екені маңызды, ал қай тараптан басылып не жарияланып жатқаны туралы нақты ақпаратқа көңіл аударып жатпайды. Сондықтан сөйлемді тым күрделіндірмей, «тарапынан басып шығарылған» деген аударманы алып тастау керек.

БАҚ-та елеулі оқиғаның болған не болатын күнін көрсету маңызды ақпарат болып табылады. Күн сайын шығып тұратын араб газеттерінде көбіне аптаның күнімен қоса, ертең, кеше, бүгін сияқты мезгіл үстеулері де бірге беріледі. Алайда қазақ тіліне аударғанда, қосалқы ақпаратты алып тастаған жөн. Өйткені аударма уақыт жағынан үнемі ТМ-не қатысты кейін жүреді. Сондықтан мезгіл үстеуге қатысты қате ақпарат берілуі мүмкін. Мысалы:

يبدأ جلاله الملك عبدالله الثاني، غدا الثلاثاء، زيارة عمل رسمية إلى
كازاخستان.

Аудармасы: *Сейсенбі күні (ертең) Ұлы мәртебелі Король Абдалла II Қазақстанға ресми жұмыс сапарын бастайды.*

Егер ақпарат дүйсенбі күні жарияланса, аударма сейсенбі күні жасалуы мүмкін. Сонда «ертең» сөзі аудармада өзінің мәнін жоғалтып алады.

Араб сөйлемдеріндегі бағытқа қатысты нақтылау етістіктері не ырықсыз есімшелерінің аудармалары қазақ тілін шұбарлап жібереді. М.Ю. Илюшкина көрсеткендей: «При переводе опущению подвергаются чаще всего слова избыточные с точки зрения их смыслового содержания» (Илюшкина, 2015: 56). Мәндік тұрғыда артық сөздер ақпаратты бұрмалауға жол береді. Ақпараттың дәл және түсінікті болып жетуі үшін «тавтологиялық» мән үстемелейтін етістіктер аударылмайды:

غادر جلاله الملك عبدالله الثاني أرض الوطن، اليوم الثلاثاء، متوجها إلى
كازاخستان في زيارة عمل رسمية.

Аудармасы: *Ұлы мәртебелі Король Абдалла II сейсенбіде (бүгін) Қазақстанға ресми жұмыс сапарымен (бара жатып/бағытталап), елді (қалдырып) кетті.*

Сөйлемдегі *غادر* етістігінің мәні – «(сол жерді) тастап кету, артта қалдыру». Қазақ тілінде етістіктің жағымсыз реңкі көрініс береді. Сонымен қатар *متوجها* – «бағыттала» деген мән беріп, сапардың бағытын анықтап тұр. Қазақ тілінде барыс септігінің (*Қазақстанға*) өзі бағыт белгілеуші қызметін атқарып тұрғандықтан, қосымша нақтылау қазақ тілінің сөйлеу стилін бұзады. Осы етістіктердің мағыналарын біріктіріп, «елін тастау» етістігінің орнына «аттанды» предикатын қойып, ал «бағыттала» сөзін алып тастау арқылы аударма берсек, ақпараттың дұрыс қабылдануына кепілдік болады. Нәтижесінде мынадай аударма шығады:

Ұлы мәртебелі Король Абдалла II сейсенбі күні елінен ресми жұмыс сапарымен Қазақстанға аттанды.

4) Араб тіліндегі атаулы сөйлемдерде бастауыштың қызметін сілтеу есімдіктер атқарады.

Алайда оны қазақ тіліне аударсақ, сөйлем мәні дұрыс берілмейді:

وهناك جبل جديد قائم.

Аудармасы: *(Және онда) Жаңа буын келуде.*
فيما وردكم الحيوية وراسمانا البشري الثمين، ليس هناك حد لما يمكننا تحقيقه.

Аудармасы: *Сіздердің өмірлік (маңызды) ресурстарыңызбен және біздің қымбат адами капиталымызбен, (онда) бізге қол жеткізе алатын шектеулер жоқ.*

Екінші мысалда күрделі атаулы сөйлем құрмалас сөйлемнің компоненті болып тұр. Көріп отырғанымыздай, сілтеу есімдіктерді аударудың мәндік тұрғыда еш реті жоқ. Сондықтан «алып тастау» тәсілін қолданып аудару қажеттігі туады.

5) Қазақ және араб тілінде кей лексикалық бірліктердің баламасы болса да, контекстілік мәні сәйкес келмейді. Мұндай сөздерді аудару барысында, қазақ тілінің узусына нұқсан келтірмеу мақсатында алып тастау керек:

وأضاف جلالته «لقد ذكرتم أننا نحتفل بمرور ما يقارب من 25 عاما من العلاقات الأخوية بين شعبيينا، ولكني أعتقد أن علاقاتنا تمتد لأكثر من ذلك من خلال الصداقة المميزة التي كانت تجمعكم بجلالة المغفور له الملك الحسين بن طلال، وهذه علاقة امتدت عبر الأجيال بين بلدينا وأسرتنا».

Аудармасы: *«Сіз біздің халықтарымыздың арасындағы бауырластық қатынастардың 25 жылдығын (25 жылға жақын уақыт өткенін) тойлайтынымызды есіңізге алдыңыз, бірақ менің ойымша, біздің қарым-қатынасымыз Ұлы мәртебелі, марқұм король Хусейн Бен Талал бастаған (біріктірген) ерекше достастықтың арқасында одан да көпке созылады және бұл қарым-қатынас біздің ұрпақтарымыз арқылы екі ел мен отбасыларымыздың арасында жалғасты (созылды)», – деді Ұлы мәртебелі (король).*

Қазақ тілінде «уақыт өтті», «уақытты созу» сияқты тіркестер жағымсыз концептке ие. Мерейтойларға, жақсы қатынастарға қатысты қолдануға болады, бірақ жағымды мән тудыру үшін қосымша сөздерді қосу керек. Дәл ТМ тұрғысында аударсақ, контексті ұғыну қиындық туғызады. Сонымен қатар достық қатынас құру үшін, «сіздерді біріктіру, жинау» сөзінің мәнінде мәжбүрлеу контексті көрініс береді. Бұл сөйлемде үш негізгі ақпарат бар: қарым-қатынасқа 25 жыл, қарым-қатынастың негізін салған король Хусейн Бен Талал, қарым-қатынас жалғастық табады. Сөйлемнің негізгі ақпарат мәні басы артық сөздердің арасында «көрінбей қалмас»

үшін, аудармада біршама қысқарту жүргізіп, алып тастау тәсілін қолданамыз. Біз ұсынатын аударма:

«Біздің халықтарымыз жақын арада бауырластық қарым-қатынасымыздың 25 жылдығын атап өткелі отыр, алайда Ұлы мәртебелі, марқұм король Хусейн Бен Талал арқасында қалыптасқан ерекше достастықтың негізінде қарым-қатынасымыз одан да әрі жалғаса береді деп сенемін, бұл қарым-қатынас екі ел, екі отбасы тұрғысында ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келді», – деді Ұлы мәртебелі Король.

Сонымен қатар қазақ тілінде титул мен беделін белгілейтін атауларға «мырза», «ханым» сөздері қатар қолданылмайды:

إن مملكة البحرين بقيادة حضرة صاحب الجلالة الملك حمد بن عيسى آل خليفة ملك مملكة البحرين حفظه الله ورعاه، ودعم صاحب السمو الملكي الأمير خليفة بن سلمان آل خليفة رئيس الوزراء.

Аудармасы: (Мырза) Ұлы мәртебелі Бахрейн Королі Хамад бен Иса Әл Халифа, оны Жаратқан Ие қорғасын, бастаған Бахрейн Корольдігі Жоғары мәртебелі ханзада премьер-министр Халифа бен Салман әл Халифаны қолдайды.

Араб мәдениетінде қарым-қатынаста иерархияға өте қатты мән беріледі, бұл олардың титул, атақ, мансаптарын көрсетуге айқын байқалады. Қазақ мәдениетінде мұндай сөз үстіне сөз қосу оғаш қабылданады. Бұл «алып тастау» қабылдаушы жақтың пайымына сәйкестендіруге байланысты: «On the scale measuring the extent to which the translator has shifted the translation towards the target culture, omission can be regarded as another procedure that neutralizes the cultural identity of the text. Where the source text features an element that locates the text in a specific culture the target text chooses to say nothing, rendering the target text closer to the target-culture readers' perspective» (Maeve Olohan. Translators and translation technology: The dance of agency). Демек аударма ТМ-ге сәйкес болуы керек, алайда басымдылық қабылдаушы жақтың тілдік нормасына беріліп, оның мәдени үрдісін ескеруі тиіс.

Майев Олахан айтқандай, ТМ сөзінің баламасын дәл көрсете алмау, аудармашының жеңілгенін мойындау дей келе, Бейкердің мына пікірін қолдайды: «Baker rightly remarks that omission can prove to be the most sensible solution, where 'the meaning conveyed by a particular item or expression is not vital enough to the development of the text to justify distracting the reader with lengthy explanations' (1992, p. 40)». Шынында да, кей сөздерді аудармада сырт қалдырмау үшін, аудармашы оның орнын толтырар лексикаларға

жүгіне келе, сөйлемнің стилистикалық нормасын бұзуы мүмкін. Мысалы:

لقد أجرينا محادثات مثمرة للغاية مع المبعوث الخاص لألمين العام للأمم المتحدة إلى سوريا ستيفان دي ميستورا والوفد المرافق له.

Аудармасы: Біз БҰҰ-ның Сирия жөніндегі арнайы елшісі Стефан де Мистурамен және оған ілесіп жүретін делегациямен өте нәтижелі келіссөздер жүргіздік.

Сөйлемдегі المرافق له тіркесі «оған ілескен; оның қасында жүрген» деп аударылады. Егер де осы аударманы қабылдасак, делегацияның негізгі міндеті Стефан де Мистураның қарамағында қызмет ету деп түсінеміз. «Ілесу, қасында жүру» етістігінен болған есімше сөйлемде анықтауыш болып, қазақ тілінде делегация сөзінің мәніне басқаша мән беріп, оның функциясын, мәртебесін көп төмендетеді. Осындай мәндік, мағыналық тұрғыда сәйкессіздікке жетелейтін сөздерді алып тастасақ, қабылдаушыны шатастырмай, ТМ мәнін дәл жеткізе аламыз.

Қорытынды

Аударма жасауда «алып тастау» тәсілін мәтінді қабылдаушы жақтың тілдік нормасын сақтау, ақпаратты дұрыс жеткізу мақсатында қолданады. «Алып тастау» аудармашыға үлкен жауапкершілік жүктейді: ТМ мәніне өз тарапынан «қол сұғу» үдерісіне жол беріледі. Бұл акт аудармашының біліктілігіне сын.

Араб мәтіндерін қазақ тіліне аудару барысында үш түрлі «алып тастау» тәсілін қолдану аясы белгіленді: грамматикалық сәйкессіздік, лексикалық және стилистикалық.

Грамматикалық сәйкессіздіктер тілдердің ерекшеліктерін белгілейді, алайда грамматикалық сәйкессіздіктердің орнын толтыру (компенсация) мүмкіндігі әбден бар. Осындай жағдайда «алып тастау» не «орнын толтыру» тәсілдерінің таңдауы контекстілік мәнге байланысты болады. Кейде керісінше, грамматикалық сәйкестілік болғанымен, олардың мәтіндегі қызметінде айырым болады. Мәтін ішіндегі функциялары мән тұрғысында сәйкес келмесе, «алып тастау» ең тиімді тәсіл болып табылады.

Лексикалық сәйкессіздіктердің туындауы көбіне олардың концептілерімен және әлемнің тілдік бейнесіндегі сәйкессіздіктермен байланысты екенін көрдік. Лексикалық бірліктерді алып тастау үшін, аудармашы ол сөздің мән-мағынасының сәйкессіздігін мәтіндік тұрғыда негіздеуі тиіс. Лексиканы алып тастау контекстегі орнымен анықталары сөзсіз.

Стилистикалық артықшылықты анықтау үшін екі тілдің де узусын, тілдік нормасын жетік білу керек. Аудармашы тәржімені қабылдаушы жақтың тарапынан бағалап, оның мәтінді дұрыс интерпретациялауын басты назарға алғанда ғана, «алып тастау» тәсілінің негіздемесі бар деп тани аламыз.

Аударма жасауда тілдік сәйкессіздіктер туындауы мүмкін, бірақ бұл сәйкессіздіктер ешқашан мәтіннің мәндік сәйкессіздігіне жол бермеуі тиіс. Осы бағытта «алып тастау» тәсілінің негіздемесі нақты болса, аудармашының біліктілігі жетік деп білеміз.

Әдебиеттер

- Левицкая Т.Р., Фитерман А.М. Проблемы перевода (англ.яз.). – М.: «Международные отношения», 1976. – 208 с.
 Романова С.П., Коралова А.Л. Пособие по переводу с английского языка на русский. – М.: КДУ, 2004. – 176 с.
 Peirce Ch.S. Collected papers of Charles Sanders Peirce7 Cambridge, 1931-1966.
 Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. – М.: ЧеРо, 1999. – 136 с.
 Иванов Н.В. (<https://mgimo.ru/upload/iblock/196/interpretaciya-i-transformaciya-v-perevode.pdf>)
 Гарбовский Н.К. Теория перевода. – М.: Изд-во МГУ, 2007. – 544 с.
 Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
 Швейцер А.Д. Теория перевода (статус, проблемы, аспекты). – М., 1988. – 214 с.
 Ахметова А.Б. Аударма теориясы мен тәжірибесінің негіздері (қазақ және ағылшын тілдеріндегі) дәріс курсының оқу-әдістемелік құралы. – Павлодар: ПМПИ, 2014. – 90 б.
 Құлманов С. Аударманың өзекті мәселелері // Құраст.: С. Құлманов. – Алматы: Palitra-Press, 2015. – 296 б.
 Гаврилова Е.В. Как не уйти от трудностей перевода, или «опущение» – первый прием переводчика // Вестник Челябинского государственного университета. 2014. № 6 (335).
 Филология. Искусствоведение. Вып. 88. – С. 14–18.
 Финкельберг Н.Д. Арабский язык: теория и технология перевода: учебное пособие. – М.: Восточная книга, 2010. – 400 с.
 Назмутдинова Ю.И. Трудности передачи значения артикля при переводе с английского на русский язык. – 2019 <https://cyberleninka.ru/article/n/trudnosti-peredachi-znacheniya-artiklya-pri-perevode-s-angliyskogo-na-russkiy-yazyk/viewe>
 Алдаспан / Құраст.: М. Мағауин. – Алматы: Жазушы, 1970. – 279 б.
 Ахметбекұлы К. Сый орамал. – Алматы: Жалын баспасы ЖШС, 2013. – 400 б.
 Исабеков Д. Жеті желкен: Пьесалар. – Алматы: Өнер, 1987. – 304 б.
 Мырзалиев Қ. Өлеңдер <https://bilim-all.kz/olen/9636-Aqiqattyn-aldynda>.
 نجيب محفوظ. اللص والكلاب. مكتبة مصر 1988
 Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. 2-изд., репринтное. – М.: Восточная литература, РАН, 1998. – 592 с.
 Илюшкина М.Ю. Теория перевода: основные понятия и проблемы: [учеб. пособие]. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015. – 84 с.
 Maeve Olohan. Translators and translation technology: The dance of agency <https://www.gomhuriaonline.com>
 Mustafa Mughazy. The Georgetown manual of Arabic-English translation / Georgetown University Press / Washington, DC. 2016
 Harald Martin Olk (2013) Cultural references in translation: a framework for quantitative translation analysis, Perspectives: Studies in Translatology, 21:3, 344-357, DOI: 10.1080/0907676X.2011.646279
 Prieto Ramos, Fernando. Developing Legal Translation Competence: An Integrative Process-Oriented Approach. Comparative Legilinguistics – International Journal for Legal Communication, 2011, vol. 5, p. 7-21
<https://learning.aljazeera.net/en//languageofmedia>

References

- Levitskaya T.R., Fiterman A.M. (1976) Problemy perevoda (angl.yaz.) [Problems of translation (English)]. Moscow: Publishing house «Mezhdunarodnyye otnosheniya». 208 p.
 Romanova S.P., Korolova A.L. (2004) Posobiye po perevodu s angliyskogo yazyka na russkiy [Manual for translation from English to Russian]. Moscow: KDU. 176 p.
 Peirce Ch.S. Collected papers of Charles Sanders Peirce. Cambridge, 1931-1966.
 Komissarov V.N. (1999) Obshchaya teoriya perevoda [General theory of translation]. Moscow: CheRo. 136 p.
 Ivanov N.V. (<https://mgimo.ru/upload/iblock/196/interpretaciya-i-transformaciya-v-perevode.pdf>)
 Garbovskiy N.K. (2007) Teoriya perevoda [Translation theory]. Moscow. MSU. 544 p.
 Barkhudarov L.S. (1975) Yazyk i perevod (Voprosy obshchey i chastnoy teorii perevoda) [Language and translation (Questions of general and particular translation theory)]. Moscow: Publishing house “Mezhdunar. otnosheniya”. 240 p.
 Shveytser A.D. (1988) Teoriya perevoda (status. problemy. aspekty) [translation theory(status, problems, aspects)]. Moscow. 214 p.

Akhmetova A.B. (2014) Audarma teoriyasy men tazhiribesinin negizderi(qazaq zhane agylshyn tilderindegi) daris kursynyn oqu-adistemelik qyraly[Educational and methodical Manual of the lecture course fundamentals of translation theory and practice(in Kazakh and English)]. Pavlodar: PMPI. 90 p.

Qylmanov S.(2015) Audarmanyn ozekti maseleleri [Actual problems of translation]. Almaty: Palitra-Press. pp. 29

Gavrilova E.V. (2014) Kak ne uyti ot trudnostey perevoda. ili «opushcheniye» – pervy priyem perevodchika// Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta.[How not to get away from the difficulties of translation, or "omission" – the first reception of the translator// Bulletin of the Chelyabinsk State University] no.6, pp. 335.

Filologiya. (2014) Iskusstvovedeniye[Art History]. vol.88. no 6. pp. 14–18.

Finkelberg N.D. (2010) Arabskiy yazyk: teoriya i tekhnologiya perevoda: uchebnoye posobiye [Arabic: theory and technology of translation:a textbook]. Moscow: Vostochnaya kniga. 400 p.

Nazmutdinova Yu.I. (2019) Trudnosti peredachi znacheniya artiklya pri perevode s angliyskogo na russkiy yazyk [Difficulties in translating the meaning of the article from English to Russian]. <https://cyberleninka.ru/article/n/trudnosti-peredachi-znacheniya-artiklya-pri-perevode-s-angliyskogo-na-russkiy-yazyk/viewe>

Aldaspan. Qyrast.: Magauin M. (1970) [author Magauin M.] Almaty: Publishing house “Zhazushy”. 279 p.

Akhmetbekuly K. (2013). Syy oramal [gift towel]. Almaty: Publishing house “Zhalyn”. 400 p.

Isabekov D. (1987) Zheti zhelken: Pyesalar[seven sailboats. Plays] Almaty:Publishing house “Oner”. 304 p.

Myrzaliyev Q. Olender. [poems] <https://bilim-all.kz/olen/9636-Aqiqattyn-aldynda>.

Grande B.M. (1988) Kurs arabskoy grammatiki v sravnitelno-istoricheskom osveshchenii. Moscow: [Publishing house “Vostochnaya literature”]. 592 p.

Ilyushkina M.Yu. (2015) Teoriya perevoda: osnovnyye ponyatiya i problemy: [ucheb. posobiye][Translation theory: basic concepts and problems:[textbook. manual]. Ekaterinburg: Ural State University. 84 p.

Maeve Olohan.Translators and translation technology: The dance of agency

<https://www.gomhuriaonline.com>

Mustafa Mughazy. The Georgetown manual of Arabic-English translation / Georgetown University Press / Washington, DC. 2016

Harald Martin Olk (2013) Cultural references in translation: a framework for quantitative translation analysis, Perspectives: Studies in Translatology, 21:3, 344-357, DOI: 10.1080/0907676X.2011.646279

Prieto Ramos, Fernando. Developing Legal Translation Competence: An Integrative Process-Oriented Approach. Comparative Legilinguistics – International Journal for Legal Communication, 2011, vol. 5, p. 7-21

<https://learning.aljazeera.net/en/languageofmedia>